

Een kind van de oorlog

Anoniem (naam bekend bij comité)

Geboren voorjaar 1939 in Deventer.

Hoe oud mag je zijn om bijzondere voorvallen in je geheugen vast te leggen, zo dat je ze na tientallen jaren nog weet te herinneren? Wij woonden in de Binnenstad Er is een foto waarop ons pand nog te zien is als woonhuis, daarna heeft er een slagerij ingezet, en vervolgens begon mijn vader daar een groente- en fruitwinkel. Mijn slaapkamer was op de 2e verdieping, achter het linkerraam, een smalle kamer ongeveer 1.40 meter breed en ongeveer 4 meter lang, in het midden bevond zich de schoorsteen langs de zijmuur. Mijn vroegste herinnering was een moment dat ik bij mijn moeder op schoot zat, terwijl ze me met een lepel broodpap aan het voeren was, waarvoor ik mijn hoofd omdraaide, waarop mijn moeder zuchtte en een opmerking maakte, vermoedelijk in de trant van kom kind je moet toch wat eten! Er was weinig voedsel te koop, en in het brood zaten geen conserveringsmiddelen, waardoor het snel uitdroogde en hard werd, daarom werd het gebroken, en met wat melk zacht gemaakt en opgegeten.

Ook toen moesten kinderen ingeënt worden, ik weet niet of het op vrijwillige of verplichte basis gebeurde. De locatie van dit consultatiebureau bevond zich in de Lindenstraat op de Noordelijke hoek met de Molenstraat, aan de stadskant, je kwam daar binnen in een portaaltje met een trap naar boven, aan de linkerkant was een deur naar de wachtruimte, met banken langs de lange zijden, en achterin bevond zich de deur naar de kamer waar je ingeënt werd, de wachtruimte was dan vol met moeders met kinderwagens.

Verder herinner ik mij dat men op ons dak bezig was om de kieren tussen de oude dakpannen dicht te metselen, daar gebruikte men een fietswiel voor dat aan de uitstekende balk aan de dakgoot was bevestigd, en waaraan men met een touw steeds een emmertje specie mee naar boven werd gehesen, en dat emmertje kwam dan langs het raam waar ik achter stond te kijken, ook heb ik gezien dat uit de tussenkamer die je vanuit de gang kon bereiken, maar heel donker was, de tussenwand naar de voorkamer aan de straatkant werd opengezaagd, met een ronde boog aan de bovenkant. In de deur naar de achterkamer zat een glas in loodruit, met in de hoeken gekleurd glas, dat was leuk om doorheen te kijken.

In die achterkamer was een raam, daardoor kon je voor een deel in de tuin van de burens kijken, maar je had een goed uitzicht op de kerk in de Broederenstraat, zo heb ik ook kunnen zien dat op last van de Duitsers een van de klokken uit het torentje werd gehaald die over het dak rolde en naar beneden viel.

Het zal vermoedelijk in 1943 zijn geweest, dus midden in de oorlog, waardoor er zeer zuinig met de beschikbare levensmiddelen omgesprongen diende te worden. Nu was ik overigens wel een vrolijk kind, dat is te zien op een bruine foto waar ik op een soort rolplateau zit, en die gemaakt is door een fotograaf en kunstschilder die in de Tibbensteeg woonde, hij kwam ook later regelmatig in de winkel, een tengere man met krulletjes en een Franse naam.

In deze oorlogstijd was de Hitlerjugend (kinderen van 15 tot 18 jaar waarvan de ouders behoorden tot de NSB, [Nederlands staatsburger, aanhangers van de Hitlerleer]) gevestigd in een pand op de Stromarkt (op een oude foto, het lage pand op de hoek, ongeveer staande op de rechterhoek van het

oudste stenen huis). Deze Hitlerjeugd, gekleed in hun blauwe uniform en oranje stropdas', kwam nu en dan door onze straat marcheren onder het zingen van Duitse liederen. Mijn vader en moeder vonden het eigenlijk niet goed dat ik daar op de stoep naar ging kijken. Toen ik toch een keer stiekem naar buiten liep toen ik ze hoorde aankomen, en ik voor hun op de grond spuugde zoals sommige mensen ook deden, kreeg ik van één van hun een harde klap tegen mijn hoofd, waardoor mijn oor suisde, s' nachts deed het pijn als ik op dat oor lag.

Er stond maar weinig groente en fruit in de winkel, want het grootste deel werd door de Duitsers in beslag genomen, en wat restte was voor de bevolking, en dat was meestal te weinig.

In die tijd waren er nog veel boomgaarden in Terwolde en omgeving, en mijn vader had met een van de eigenaren een overeenkomst gesloten, dat hij alle appels mocht plukken en verkopen, dus toen de appels rijp waren kwam er regelmatig een paardenwagen beladen met kisten appels, die in de winkel en het pakhuis achter de winkel werden opgeslagen. De volgende dag stond er dan een lange rij mensen te wachten om appels te kopen, omdat alles op de bon was, d.w.z voor alles wat je wilde kopen had je een bon nodig. Maar mijn vader gaf soms appels weg zonder bon, als hij vermoedde dat deze mensen onderduikers in huis hadden, of veel kinderen hadden, of aan doctoren en zieken.

Dat ging een tijdje goed, tot op een zekere dag, ik stond achter in de winkel, toen er opeens een luxe wagen en een vrachtwagen stopte voor onze deur, de wachtende mensen voor de winkel werden weggejaagd, daarna stapten er twee Duitsers van de afdeling SD (Sicherheitsdienst) in zwarte leren jassen, en zwarte hoeden op de winkel binnen, en met een getrokken pistool grepen ze mijn vader bij de schouder om hem mee te nemen, ik schrok ontzettend, mijn vader kreeg nog even de gelegenheid om naar mijn moeder die boven was te roepen dat hij mee moest, en stopte daarbij vlug zijn portefeuille achter de traploper, omdat ik dicht bij de trap stond zag ik dat hij snel zijn portefeuille achter de traploper stopte.

Toen mijn vader de winkel werd uitgeduwd hield ik hem vast en liep met hem mee, maar bij de deur kreeg ik een harde trap, en moest toezien hoe mijn vader in de luxe auto werd geduwd, die vervolgens wegreed.

Uit de Duitse vrachtauto sprongen 4 soldaten, die niet alleen alle appels, maar ook bijna alle andere groente en fruit meenamen, alleen een paar bieten en enkele koolrapen lieten ze liggen. Mijn moeder kwam huilend de trap af liep naar buiten, maar daar was niemand meer te zien, iedereen was in paniek weggevlucht, er lagen nog achtergelaten tassen op de vloer. Toen de soldaten alles ingeladen hadden reden ze weg, het was doodstil geworden, er was geen mens meer te zien in de straat.

Toen herinnerde ik mij, wat mijn vader achter de traploper had verstopt, en vertelde dat aan mijn moeder die de winkeldeur dicht deed. Toen ik mijn moeder mij s' avonds naar bed toe bracht had ik een grote blauwe plek op mijn bovenbeen, mijn moeder heeft daar toen wat zalf opgedaan en er een doek omheen gewikkeld. Mijn vader kwam niet terug, en mijn moeder kon mij ook niet vertellen waar hij was. Ongeveer een week hebben wij in angst gezeten, toen kwam hij weer thuis, hij had gevangen gezeten in de Assenstraat.

Later is mijn vader nog een keer opgepakt voor de Arbeitseinsatz, iedereen werd samengedreven op de Parkweg, gelukkig woonde daar een dokter die bij ons wat extra fruit voor de zieke mensen kreeg, de dokter heeft mijn vader stiekem binnen gelaten, hij heeft daarna lang ondergedoken gezeten, en kwam soms in de nacht thuis.

Mijn moeder kon heel goed piano spelen, daar had ze les in gehad van Daan Poelder. De piano stond boven in de achterkamer, als het koud was, dan werd eerst de kachel in die kamer aangemaakt, soms stond de kamer vol rook, dan moest eerst het venster even open. Ik ging dan altijd op een stoel naast de piano zitten, het was heerlijk om naar te luisteren, bij een snelle melodie vlogen haar vingers over de toetsen, zo snel dat ik ze niet kon volgen, ze had heel veel muziekbladen, en kon van alles spelen, van klassiek tot populaire melodieën, die liedjes kende ik niet bij naam, maar enkele melodieën zaten in mijn hoofd, daarom kon ik die later herkennen, (ook door de tekst op de muziekbladen) in die tijd populaire muziekstukken als; Twee ogen zo blauw, du schwartze Zigeuner, en Melodia, speelde ze vaak, ademloos bleef ik luisteren, en als ze ophield, dan stond de piano nog na te zoemen, langzaam werd het geluid dan minder, Het was een staande bruine piano, geen vleugel, er zaten twee kaarsenhouders met kaarsen op, en over de toetsen lag een smalle zwarte fluwelen geborduurde doek, na het spelen legde ze die doek weer op de toetsen, en deed dan de klep dicht.

Op zolder stonden tonnen met water, maar dat ging stinken, daarom werden ze gevuld met zand, voor als er brand zou ontstaan, als het luchtalarm ging loeien, dan moesten we vlug naar de kelder, mijn vader had daar een autoaccu, met een lampje met een kleine spiegeltje er achter, toen de accu leeg was, kwam er een jampot met petroleum, in het deksel was een gleuf gemaakt waar een katoenen pit door ging, deze lamp stond op een plank, de muur en plafond boven de lamp werd zwart van het roet.

Toen we weer eens in de kelder zaten vielen bommen in de Bagijnenstraat, het hele huis trilde en schudde, ik was heel erg geschrokken, toen ik later even naar buiten mocht kijken waren overal in de straat alle ruiten stuk, en lag de hele straat vol met glas en kapotte dakpannen, en waaiden de gordijnen naar buiten, toen ik later de zoldertrap op klom, waren er veel pannen weg, en alle metselspecie was tussen de pannen weg, de zoldervloer lag vol met gebroken pannen en metselspecie, en zand overal scheen het daglicht tussen de pannen door naar binnen, ook een ton met zand was kapotgegaan.

In de Bagijnenstraat was het oude mannen en vrouwenhuis getroffen, veel bejaarde mensen zijn omgekomen, het gebouw is vrijwel vernietigd, en uitgebrand, ook een gemeentelijk archief op de andere hoek van de Bagijnenstraat en de Hagensteeg is afgebrand, door al het papier heeft het heel lang gebrand, de brandende stukken papier vlogen bij ons over het huis, we moesten op zolder de wacht houden, om te zorgen dat ons huis niet in brand zou raken. Omdat er beneden geen verwarming was bevroor in de winter heel vaak de waterleiding, en moesten we in de kelder water halen, het waren allemaal loden waterleidingen, door het bevroren knapten ze dan, en spoot er een forse waterstraal door het pakhuis achter de winkel, dat gat moest dan weer dicht gesoldeerd worden.

Op 11 augustus 1944 kwam mijn oma, van moederskant, die in de Polstraat woonde, omdat mijn moeder ziek was geworden. s' Ochtends als mijn oma er nog niet was, stond ik met niets anders aan dan een hemdje, en op blote voetjes soms urenlang voor de deur van mijn moeders slaapkamer te praten, en te luisteren naar mijn moeder, die steeds moeilijker begon te praten. Ik mocht niet bij haar komen, en de deur niet open doen, ieder dag werd het erger, ze begon te hoesten en te rochelen, en ik kon haar bijna niet meer verstaan. Mijn broertje van 5 maanden, en mijn zusje van 2 jaar, zijn opgehaald door mijn tante die zelf ook een baby had. De volgende dag was ik alleen in huis, toen ik geluid hoorde toen ik ging kijken zag ik mijn moeder heel moeizaam, en zwaar hijgend de trap afkomen, ze gebaarde naar mij dat ik niet dichtbij mocht komen, daarna ging ze naar de achterkamer, nam plaats achter de piano, en begon te spelen, ze speelde aarzelend, en niet zo mooi als anders, maar ik vond het heerlijk, maar ik moest in de andere hoek van de kamer bij de vensterbank blijven zitten, ze speelde 3 of vier bekende melodieën, en daarna een melodie die ik niet

kende, maar die ik aandachtig volgde, omdat mijn moeder begon te huilen, later heb ik uitgezocht wat ze toen speelde, het was de melodie: Reich mir zum Abschied noch einmal die Hande, uit Victoria und ihr Husar uit 1930, van Paul Abraham. Na het einde van de melodie bleven haar handen een tijdje roerloos op de toetsen liggen, daarna streek ze er een aantal malen overheen, legde het kleedje over de toetsen, streek het voorzichtig glad, en deed langzaam de klep van de piano dicht, daarna deed ze iets wat ze anders nooit deed, ze haalde de kaarsen uit de kaarsenhouders van de piano en legde ze langzaam bovenop de piano, langzaam stond ze op, keek bij de deur nog enige tijd naar haar instrument, zij met een heel zachte stem, dat ik een lieve jongen was, en ging weer naar haar slaapkamer.

Hoe kon ik als kind van vijf jaar begrijpen wat dit voor haar betekende, het was haar afscheid van haar zo zeer geliefde instrument, het was het afscheid van het leven, want ze wist als intelligente en ontwikkelde vrouw, dat er in die oorlogsjaren geen geneesmiddel voorhanden was tegen de zeer besmettelijke difterie, die de ademhalingsorganen aantast, waardoor ze binnenkort geen adem meer zou kunnen halen.

Het zal vermoedelijk woensdag 16 augustus 1944 zijn, dat ik in de winkel, dicht bij de deur op de hoek van een stelling zat, toen ik geluid op de trap hoorde, daar kwam mijn moeder, ondersteund door mijn vader de trap af, op dat moment kwam er een koets met een witte schimmel er voor, en die stopte bij ons voor de deur, toen mijn moeder langs me heen liep zei ze bijna onverstaanbaar. Lieve jongen, mamma komt gauw weer, en streek door mijn haar. Toen werd ze het rijtuig in geholpen, wat vervolgens de straat uit reed, ik heb het nagezwaaid tot het de hoek omreed, dat was de laatste keer dat ik mijn moeder gezien heb. De volgende dag op 17 augustus 1944 is ze op 34 jarige leeftijd overleden.

Hoe kon ik als kind van vijf jaar weten wat haar zou overkomen, hoe kon ik weten wat mijzelf ruim een half jaar later zou overkomen. Ik kon niet slapen, dacht aan mijn moeder, ik hoor die motor weer starten, ik ga mijn bed uit en loop naar het raam in de achterkamer, want ik weet, nu komen de vliegtuigen weldra is er een enorm gebrom van vliegtuigen, de ruiten in het raam staan te trillen, een zoeklicht richt op de vliegtuigen, en dan is er lawaai van schieten. Een dag later was het vreemd stil in de winkel, geen deurbel te horen, toen ik ging kijken, was de deur op slot, en het scherm voor de etalageruit was neergelaten, later kwamen mijn opa en oma, en andere familie, en iedereen huilde, er werd bijna niets gezegd. De winkel bleef gesloten alsof het zondag was. Op dinsdag 22 augustus, was ik heel vroeg wakker, de zon scheen door mijn slaapkamer. Ik luisterde gespannen, maar van de anders zo vertrouwde geluiden was niets te horen, het was doodstil in huis, nadat ik mijn kleren had aangetrokken, heb ik overal in huis gekeken, en geroepen, maar er was niemand, ook in de winkel was niemand, de deur zat op slot, en het scherm was naar beneden, waardoor het donker was in de winkel, ik raakte in paniek, huilend heb ik door het huis gelopen, roepend om mijn vader en moeder, maar het bleef stil in huis. Enige tijd later, maar nog in de vroege ochtend, kwam mijn vader, mijn opa en oma, en een heleboel andere familie in huis, niemand had belangstelling voor me, iedereen huilde, zo hebben ze een hele tijd om de tafel in de kamer gezeten. (Tijdens de begrafenis was er geen oppas te vinden, wegens het hoge besmettingsgevaar). Mijn oma is de hele dag gebleven, en mij s' avonds naar bed gebracht.

De volgende dag, of de dag erna, kwamen er 2 mannen in witte overals, ze hadden spuiten bij zich waarmee ze alles bespotten, in en onder de bedden, in alle kasten, tafels en stoelen, alle kleding en linnengoed, het stonk heel, heel erg in het hele huis, alleen in de winkel spotten ze heel weinig. Later kwam mijn oma weer, ze ging naar boven, en kwam terug met een koffertje, waarin ze wat kleren, en ondergoed van mij in had gedaan, en ook mijn beer en het blauwe konijn met roze binnenkant in de lange oren, dat mijn moeder als paashaas voor mij gemaakt had, mijn vader aaide me over mijn

hoofd, en zei dat ik gauw weer terug mocht komen, en zo ging ik tussen mijn oma en opa, met de beer bovenop mijn kleren in de tas, en mijn konijn bungelend in mijn en opa's hand over de stromarkt naar de Polstraat.

Mijn opa en oma woonden in de Polstraat, het was een groot huis met een heel brede marmeren gang, met beeldjes tegen de zijmuur, achter in de gang was een brede trap, op het dak lagen grote platen draadglas voor licht op de trap. Er was geen winkel bij, dus het was heel stil, wel was er een mooie witte poes, en een duif in een kooi achter het huis, die s' morgens al vroeg koerde, dan beurde mijn opa me open mocht ik zaad in zijn bakje doen, ik werd dikke vriendjes met de poes, we speelden vaak in de brede en lange gang, dan rolde ik een knikker door de gang, en de poes ging er achter aan, soms was mijn zusje er ook bij, soms ging ik met opa naar de Bursesteeg, aan de rechterkant waren een aantal kleine huisjes, en in sommige zat een luikje in de deur, daar woonden Chinezen. Als mijn opa op de deur klopte, ging het luikje open, en dan kocht opa voor mij een pindabrokje, pinda's in gesmolten chocolade, een tijdje later ging het luikje niet meer open, er was niets meer, soms liepen we langs de IJssel, en kochten een paar vissen van een visser. Zo bleef ik maanden bij mijn opa en oma en bij tante Cris, dat is een zuster van mijn moeder, die nog thuis woonde. Soms speelde ze met me in de grote keuken aan de achterkant van het huis, dan toverde ze soms een gulden door het tafelblad, en ik snapte niet hoe ze dat deed. Met sinterklaas kreeg ik een rood houten speelgoedautootje, met de kerstdagen stond er geen kerstboom, mijn vader was er ook, maar niemand was blij, niemand lachte, mijn oma huilde om mijn moeder, en klaagde dat er bijna geen eten te krijgen was. Ik weet nog dat ik met mijn oma naar slager Swartjes ben geweest, die had een winkel, vanaf de Brink ongeveer het derde huis rechts in de Polstraat, maar de slager schudde zijn hoofd, er was bijna niets te koop, ook niet bij de slager Hunink op de Zandpoort, en als er brood was dan haalden we dat bij bakker ten Hoopen, links van het huis de drie Haringen. In de tijd daarna ging heel vaak het luchtalarm, en moesten we in de kelder blijven, s' nachts was er steeds een enorm gebrom van vliegtuigen, dan werd ik wakker, kroop ik uit mijn bed, en ging voor het raam, met de gordijnen stijf om mijn gezicht getrokken kijken naar al die vreemde lichtbundels die heen en weer zwaaiden door de lucht, om de vliegtuigen te vinden, als ze er een zagen, hoorde je hard ratelen. Op 6 februari 1945 was er weer luchtalarm, de sirenes maakten een ontzettend lawaai, ik was met de poes in de keuken aan het spelen, mijn opa en oma pakten me bij de arm, en namen me mee naar de kelder, waarvan de ingang in het midden van de gang was, met een stenen trap naar beneden. Toen het luchtalarm stopte, hoorde ik de poes miauwen in de gang, ik liep de stenen trap op naar boven, mijn opa riep "Hier blijven!" opeens begon de kelder heen en weer te gaan, alsof je in een roeiboot zit, waar iemand bij instapt.

Wat er daarna is gebeurd, weet ik niet, ondanks de scherpe indrukken, is hier een heel groot deel van de gebeurtenissen op enkele momenten na niet geregistreerd.

Heb ik na een uur? 2 uren? of langer? dicht bij me iemand horen schreeuwen?*, daarna was het of ik hard geslagen werd**, en na uren? dagen? Week? Of langer? Kon ik vaag mijn oma onderscheiden, die bij een bed zat, waar ik in lag, en ze probeerde steeds weer mijn mond te openen, om er een lepeltje suikerwater in te gieten, ik heb zo waarschijnlijk lang in dat bed gelegen, alles over mijn hele lichaam deed pijn, ik had overal blauwe plekken, mijn huid was net schuurpapier, ik kon bijna niet horen en slecht zien, zelfs mijn ogen bewegen of opendoen deed zeer, omdraaien in bed kon ik niet, dat deed verschrikkelijk veel pijn, mijn ademhaling piepte, ik moest constant hoesten, en overal was zand en kalk, in mijn mond, keel en longen, in mijn neus, mijn oren, en mijn ogen, en heel veel kleine glassplintertjes in mijn hele lichaam. Mijn hoofd deed zeer, er zat verband om, net als mijn armen, en mijn hals, en waar geen verband zat, daar was zalf opgesmeerd. Toen het wat beter ging, zag ik een vreemde kamer, ik weet niet waar ik ben, ik zoek mijn beer, maar die is er niet, ook mijn konijn is er

niet, als ik vraag waar ze zijn, zegt opa dat ze gauw komen, maar ze komen niet weer, nooit meer weer.

Als ik vraag wanneer ik weer met de poes mag spelen, en de duif voeren, loopt mijn oma de kamer uit, ik zal de poes en de duif nooit meer zien, helemaal niets meer om mee te spelen. Ik heb een raar lang hemd aan, ik heb ook geen kleren meer. Uit die periode kan ik mij verder niets herinneren. (* Waarschijnlijk ben ik door de enorme luchtdruk golf achterover van de trap de kelder in gevallen, en heb daarbij vermoedelijk veel puin en glas over me heen gekregen, redders hebben vermoedelijk het puin bij de voor en kelderdeur en in de gang weggehaald, en mij in de kelder onder het puin vandaan gehaald, daarna heeft men gedacht dat ik het niet overleefd had, en me bij andere doden neergelegd, iemand heeft waargenomen dat ik iets bewoog, en heeft om hulp geschreeuwd). (** Vermoedelijk heeft men mij op de kop gehouden en hard op mijn lichaam geslagen, om zand en kalk uit mijn mond, neus en longen te slaan, in een poging om de ademhaling weer op gang te brengen).

Mijn waarneming begint weer het moment dat ik samen met mijn zusje tussen wat dekens op een handwagen zit, die door mijn opa geduwd wordt, en mijn oma loopt er naast. We rijden op de Wilhelminabrug richting Twello, mijn opa en oma turen angstig in de lucht, ieder moment kunnen er weer vliegtuigen komen om de brug te bombarderen. Ik kijk om me heen in de frisse heldere lucht, en zie dat bijna alle huizen langs de Welle zijn verlaten, er zit geen glas meer in de ramen, en de gordijnen waaien naar buiten, en door de voortuinen worden loopgraven gegraven. We komen terecht in Welsum, in een huis tegen de dijk, waar een schildersbedrijfje gevestigd was, in de buurt van het veer naar Olst, in de kamer beneden kijken we tegen de dijk aan. In het verlengde van het huis direct achter de dijk is een moestuin, we helpen mee om het onkruid weg te halen en te harken, soms lopen we naar de IJssel toe de wei staat vol pinksterbloemen, langs het water zijn wat plankjes aangespoeld, daar speel ik mee, of pluk wat pinkster en boterbloemen voor oma, die ze in een leeg jampotje zet.

Op een dag staan we op de dijk, en kijken naar de stad in de vene er hangt een dikke zwarte rookpluim, en soms zijn vlammen te zien, vlakbij de spoorbrug, we horen dat het koelhuis van Linthorst in brand is gestoken, daarin was veel vlees opgeslagen voor de Duitsers, het heeft dagen gebrand. Mijn tante heeft suikerbieten geregeld, daarvan wordt stroop gekookt, het stinkt ontzettend, ik wil er niet van eten, wel van de zelfgemaakte hangop een soort yoghurt Ik kan hier niet wennen. kale omgeving geen kinderen om mee te spelen, geen speelgoed, geen dieren, ik ben ook nog erg moe, zit nog vol rode plekken, met kale plekken op mijn hoofd, waar wondjes zitten, net als mijn hele lichaam, waar nog glassplinters in mijn huid en hals zitten. Na een enige maanden, wordt het ook hier te gevaarlijk, veel vliegtuigen, er wordt geschoten.

De Duitsers proberen vanuit Olst de rivier over te komen, we gaan weg naar Nijbroek, daar woont een neef van mijn vader, op de hoek van de Veluwsedijk en de benedenste kruisweg bij de betonnen brug over de wetering.

Ze hebben een café, en mijn oom handelt in varkens, er is ook een waakhond, na een tijdje zijn we aan elkaar gewend en kan ik er mee spelen, en er staan veel bomen, hier voel ik me sets beter, soms mag ik mee op de paardenwagen om varkens op te halen, of kijken of de kippen eieren hebben gelegd.

Na enkele dagen, komen er lange rijen Duitsers die lopen richting Veluwe, met kinderwagens en fietsen, met er op of aangebonden een jute zak met spullen, als we wat te nieuwsgierig worden dreigen ze ons met geweren, en gaan we gauw naar binnen. Als de laatste soldaten voorbij komen, slaan ze op de deuren, en moeten we naar buiten komen, we mogen snel wat spullen pakken, en dan worden we weggestuurd, we gaan naar een huis met een winkeltje op 100 meter van het huis van

mijn oom, die ongeveer 200 meter meer naar het oosten ligt. De Duitsers graven aan beide kanten van de betonnen brug een gat, later klinkt er een harde knal, en veel rook, wanneer het stil is geworden, en alle Duitsers verdwenen zijn, gaan we voorzichtig terug, de brug is weg, en ligt in stukken in het water van het huis zijn bijna alle pannen er af gevallen, en alle ruiten zijn stuk en binnen is er veel stuk en omgevallen. We kunnen hier nu niet meer blijven, en mijn opa besluit om weer naar Deventer te gaan.

Mijn oom brengt ons een stuk met de paardenwagen, waar we van de dijk naar de Lage steenweg gaan, staat een dijkhuis, aan de rechterkant naast het huis in de berm, staat een dikke tak in de grond, met een kruistak, en een Duitse helm er bovenop, bij de spoorbrug kan mijn oom niet verder. alles is hier vernield, ook het huis naast de brug, daarna moeten we lopen, langs grote betonblokken en door het puin onder de half op de weg liggende spoorbrug door De grote brug is stuk, en ligt in het water, net als de spoorbrug.

Rechts naast een deel van de oude schipbrug, aan de zuidkant ligt een groene ijzeren brug op boten laag op het water, een beetje benauwd mogen we even later die brug over, er zitten geen hekken langs, aan de kant van de Welle gaat de brug sterk omhoog, en moeten we behoorlijk klimmen, het allemaal nog een beetje gevaarlijk, de Duitsers zijn pas vertrokken.

Mijn opa heeft iets voor mij in een kistje, als ik mag kijken zie ik een jong hondje, het springt en rent door de kamer en glijdt uit op het gladde zeil, ik kan er nog niet mee spelen, omdat ik nog niet zo snel kan bewegen, later gaat het wat beter, ik noem het hondje Butie, eindelijk heb ik weer iets om mee te spelen.

We staan op het Pothoofd op de stoep achter ons is de ruïne van het schippershuis, (nu panoramaflat), daar is ook een bom terecht gekomen, ik heb het hondje bij me, opa heeft het een touwtje omgedaan, en dat zit met een lusje om mijn vinger, we kijken onze ogen uit, zoveel vrachtauto's, Jeeps en tanks komen de stad in, rijden en rijden, het gaat maar door, Een jongen die iets verder staat, ziet mijn hondje, begint te roepen, pakt een steen, en gooit die dicht bij ons op de weg, mijn hondje rukt zich los, en rent de weg op, precies voor de wielen van een grote truck, het hondje maakt een buiteling, en blijft dood op de weg liggen, een man die aan de overkant direct naast de voetgangersopgang naar de brug, een gat heeft gegraven, en daar een dode Duitser in gelegd heeft, pakt het hondje op, en gooit het ook in het gat, en gooit de rest van het zand in het gat, ik val op de grond, kan niet lopen, opa en een andere man brengen me naar mijn oma.

We zijn terecht gekomen in een huis aan het Pothoofd, nu staat er nieuwbouw, het huis ernaast heeft een leien dak, er is een kleine tuin bij waar weinig groeit, achter het huis gracht, met een sluis, boten varen er niet want de brug een (Raambrug) even verderop is ook stuk.

Soms doet de sluiswachter de sluis even open als het water te hoog wordt, of hopen hout van kapotte huizen tegen de sluisdeuren aan komen, verder verveel ik me, ik heb niets te spelen of te doen, het gaat slecht met me, wil niet eten, kan niet slapen, doe vervelend, zit in een hoekje, en lig geregeld ziek in bed. Van de moeder van die jongen heb ik een boek over circus gekregen, maar een boek kan niet spelen en blaffen.

Later verhuizen we naar een pand op de Brink, links naast café de Heks, toen nog van de Weerd, het is een naar huis, twee grote kamers met een schuifdeur, aan de achterzijde loopt een lange gang, op het eind is de wc, het is altijd donker in die gang, omdat dit huis aan de achterzijde tegen een ander huis is gebouwd, aan die kant zijn dus geen ramen. Om binnen te komen moet je een stenen trapje op, in het halletje gaat de trap naar boven, en daarna een deur met een houten trap naar beneden,

een ruimte met een stenen vloer, het souterrain, hier is de keuken, met nog een ruimte er achter voor de was. Het is een ongezellig naargeestig huis, ik voel me niet prettig in die donkere gang.

Na een week of zes, ben ik weer thuis bij mijn vader, het grote huis is leeg en stil, het stinkt nog steeds heel erg, en overal zit zand en stof op, op het servies, en in de kasten en laden, het is zand en cement dat door het huis stuift als het waait, omdat de zolder nog vol ligt met puin, en er grote kieren tussen de dakpannen en zolderplanken zitten, en de winkel deur staat vaak open, en er staan kisten met aardappelen waar zand op zit. (Vanaf die tijd is het een aanwensel en automatische geworden om in de kopjes te blazen).

In augustus brengen opa en oma mij naar school, dat is niet ver lopen, de school is de koningin Wilhelminaschool in de Bagijnenstraat. Ik zit meestal achteraan, alleen in een bank, andere kinderen zitten niet graag naast me, mijn kleren ruiken nog naar de lucht bij ons in huis, ik heb niet veel zin om naar school te gaan, maar mijn opa brengt me er altijd naar toe, en in huis is er niemand, mijn vader is meestal naar de markt, en in de winkel staat een vreemde winkeljuffrouw, die niet bovenkomt. Als ik honger heb, ga ik naar haar toe, dan krijg ik een dubbeltje of twee, dan haal ik een kadetje, roggebroom, of een klein flesje vla bij de melkboer, soms brengt een vreemde mevrouw wat warm eten voor me.

In de eerste klas zegt de juffrouw, we gaan zingen voor de jarige, ik kijk om me heen, maar ze wijst naar mij, ik ben verbaast thuis is er niets, geen kerstboom, of verjaardag. Als ik in de tweede klas bij juffrouw Pot zit krijgen we proefwerk voor je rapport, de sommen staan op het bord, maar de druk om te presteren is teveel, ik ben volledig getraumatiseerd, de cijfers op het bord dansen voor mijn ogen, als de juffrouw mij in het speelkwartier roept, en vraagt, hoeveel is $18 + 7$? Zeg ik: 25 juffrouw hoezo? Ze slaat haar hand voor haar gezicht, en zegt waarom heb je dat dan niet opgeschreven? Tot in het vervolgonderwijs bleef ik gestrest.

In de winter is het heel koud, (1947) alles is bevroren, we moeten water halen in de kelder ook voor de wc, soms is zelfs de afvoer bevroren, als het waait en sneeuwt dan waait sneeuw tussen de pannen door op de zolder, en van de zolder komt het ook op mijn slaapkamer, als plafond zat er een soort laken gespannen tegen de zolderplanken, maar omdat het helemaal doorzakte van al het zand en puin dat er op lag, had ik het losgetrokken en het puin opgeruimd, maar nu ligt er een laagje sneeuw op mijn dekens. Dat is zeker een keer of 6 voorgekomen, ook in volgende jaren. Op een koude dag ben ik met mijn opa over de dichtgevroren IJssel gelopen, aan de rechterkant van waar nu het pontje aanlegt, was een pad gemaakt van zand en kolengruis tegen de gladheid. Soms maak ik water warm, en giet het in een stenen kruik, dan doe ik er een oude sok om, dan heb ik in bed een beetje warme voeten, maar als de kruik op het aanrecht staat kan ik er moeilijk bij om het water er in te gieten, soms brand ik mijn vingers, of de kruik knapt.

Het is al maart, wanneer gemeentewerklui bij ons in de straat bezig gaan om met lange ijzeren staven het vastgereden ijs uit de straat te stampen, het is wel 7 cm dik, de dikke stukken ijs worden met een paard en wagen, opgehaald en in de IJssel gegooid, toen het begon te dooien was het daar een enorm gekraak van ijsschotsen die over elkaar schoven. Alle waterleidingen en de afvoer van de WC hier in huis moeten hersteld worden.

Als de school afgelopen is loop ik soms naar de Noordenbergstraat, daar woont ome Ap, een broer van mijn vader, hij verhuurt handkarren en bakfietsen, dan kijk ik als hij een lekke band repareert, of wanneer hij aan het schilderen is, (hij heeft voor mij de dansende kat van Jan Steen geschilderd voor mijn eerste verjaardag).

De psychische wonden die in een zo pril stadium zijn ontstaan, hebben het vermogen tot het delen van intermenselijke gevoelens aangetast, de vrees voor het ondergaan van pijn, de onzekerheid ontstaan door dit tragische intermezzo in het groeiproces, de jarenlange paniek bij het horen van de alarmsirenes, het ophalen van deze diep verstopte samengebalde beelden en geluiden, maakt het voor mij moeilijk om de gebeurtenissen in een kader te plaatsen, om deze vervolgens in een leesbaar geheel te verwoorden, in een poging om datgene aan het papier toe te vertrouwen, zoals een zesjarige jongen dit in een opeenvolgende reeks van traumatische ervaringen dit laatste deel van de Tweede wereldoorlog dit heeft moeten ervaren.